يسرا عباسي

علي بابا جي ڪهاڻين جو اڀياس

A Study of Ali Baba's Stories

Abstract

Ali Baba has a distinguishable literary status and place in the world of fiction in Sindhi language. This research paper focuses on the stories of Ali Baba in the Sindhi language and literature. It aims to highlight Ali Baba's significant role in the world of fiction. The paper discusses how Ali Baba, through novels, stories, and dramas, has contributed to the preservation of the history and civilization of Sindh. Specifically, in the novel 'Mohen Jo Daro,' Ali Baba has played a crucial role in preserving and transmitting ancient lexicons and linguistic qualities of the Sindhi language. Most of the stories produced by Ali Baba reveal subjective, abstract, imaginary, and historical patterns and aspects. The paper emphasizes that Ali Baba's portrayal of the glorious identity of Sindh brings to the forefront its historical significance, epics, narratives, and magnificent traditions. Furthermore, by doing so, he seems to introduce it to readers. In the same breath, the paper discusses the characterization presented in different stories of Ali Baba.

Keywords: Ali Baba, fiction, Sindhi short stories, characterization.

علي بابا افسانوي دنيا ۾ هڪ انفرادي ۽ امتيازي حيثيت رکندڙ ڪهاڻيڪار آهي. علي بابا پنهنجي ناول، افسانن ۽ ڊرامن وسيلي سنڌ جِي تاريخَ ۽ تمدن کي زنده ڪيو آهي، خاص طور ’موهن جي دڙي‘ ناول وسيلي هُن سنڌي ٻوليءَ قديم لفظن ۽ لساني خوبين کي محفوظ ۽ منتقل ڪيو آهي. سنڌ ڌرتي، سنڌو درياهه، نج نبار ۽ عوامي ٻولي ۾ سنڌ جي اصلوڪن رهواسين جي زندگين کي افسانن ۾ ڪٽي اچڻ ئي علي بابا ۾ سندس افسانن کي همعصر دور جي ڪهاڻيڪارن ۾ نمايان سڃاڻپ ڏيارين ٿا.

"هو پنهنجي ڪهاڻين لاءِ جيڪي ڪردار چونڊي ٿو اهي سڀ اصل ڌرتيءَ ڌڻي ۽ قديم دراوڙي نسلن جا شهزادا، شهزاديون، سندن الميا ۽ آکاڻيون آهن. ايئن ئي هن جي افساني جي سرشت ۾ دراوڙي دل ۽ دراوڙي درد ڌڙڪندي محسوس ڪري سگهجن ٿا. هن جا ڪردار ٿرو پيئندڙ ڪولهي، ڀاليشاهي، گُرگلا، چمار 'هيٺين ذاتين جا' سڏجندڙ اصل وڏين ۽ معتبر ذاتين وارا، پنهنجن زمانن جا مالڪ ۽ خالق پر اڄ جا ڌڪاريل، دٻايل، هيسايل، لتاڙيل ۽ چيڀاٽيل ڪردار آهن، جيڪي يُگن جا يُگ غلامي، محڪومي ۽ استحصال جي گهڻ مُنهين بلا هٿان ڏنگجي رهيا آهن." (1)

علي بابا ان طبقي جي ماڻهن جو ليکڪ آهي، جن کي سندس ئي افسانن وانگر ماني اڌ ۽ چنڊ پورو نصيب ٿيندو آهي. اهڙي پيڙيل ۽ نظرانداز طبقي جي زندگين بابت ڀرپور ڪهاڻيون لکي، علي بابا سنڌي ادب تي هڪ اڻ مِٽ ڇاپ ڇڏي آهي. علي بابا پنهنجي تاريخي ناول "موهن جو دڙو"، ڪهاڻين؛ "ڪارونجهر جو قيدي" ۽ "رني ڪوٽ جا رکوال" ۾ مهاويد آتم تارا، راجا سهيرس ۽ روپلي ڪولهيءَ جي ڪردارن توڙي تاريخي واقعن جي حقيقيت نگاريءَ سان گڏ 'شيوادجي'، 'ساڙڏرو' ۽ 'رنيڪا' جو رومانس تخليق ڪري، تاريخ ۽ اڄ جي دور جي حقيقتن کي گڏائي، هڪ نئون اسلوب تخليق ڪيو آهي. علي بابا جا خلقيل ڪردار ۽ چونڊيل موضوع ديوارتي چٽيل ڪنهن اهڙي تصوير جيان محسوس ٿيندا، جن کي ڏسندي ئي ڏسندي پڙهندڙ ان جي رنگن ۾ محو ٿي وڃي ٿو. عليءَ جا اهي ڪردار پنهنجي ارد گرد ڦرندا ۽ تصور جي منظرنامي ۾ رونما ٿيندي محسوس ٿيندا. علي بابا جي اهڙين ڪهاڻين ۽ ڪردارن ۾ پڙهندڙ ڪٿي نه ڪٿي پاڻ کي جيئندو محسوس ڪري ٿو.

"علي بابا جو پنهنجو هڪ اهڙو انفرادي ڊڪشن آهي، جنهن کي علي بابائي ڊڪشن سڏيو وڃي ٿو. هن پنهنجي ڪهاڻين ۾ ٻوليءَ ۽ بيانيه جا فني تجربا پڻ ڪيا آهن." (2)

علي بابا جو اصل نالو علي محمد رند بلوچ آهي. هن جو جنم 1940ع ڌاري ڪوٽڙيءَ ۾ ٿيو ۽ 1965ع ڌاري لکڻ جي شروعات ڪري، علي بابا جي نالي سان ادبي سڃاڻپ قائم ڪيائين. علي بابا شاندار ناول، ڊراما ۽ 'اسين ماڻهو لاڙ جا' جهڙو ڪلاسيڪل

لوڪ گيت لکڻ سان گڏ و گڏ سنڌي ادب کي لڳ ڀڳ هڪ سئو افسانا ڏنا آهن. 1981ع ۾ علي بابا جي ڪلاسيڪل ڊرامي ”دنگيءَ منجهه درياهه“، کي جرمنيءَ جي ميونخ شهر ۾ منعقد ٿيندڙ ڊراما فيسٽول ۾ شامل 92 ملڪن جي ڊرامن مان ٽيون نمبر ايوارڊ ڏنو ويو. ”ڏرتي ڌڪاڻا“ (1982) ”آيل ڙي اولاڻا“ (1984) ۽ ”منهنجون ڪهاڻيون“ (1994) علي بابا جي ڪهاڻين جا مجموعا آهن. ڪهاڻين جو مجموعو ”جنم ڀومي شمشان ڀومي“ علي بابا جي وفات کانپوءِ سندس ٽڙيل پکڙيل ڪهاڻين جي ڳولا ڪري، 2017 ۾ ڊاڪٽر اسحاق سميجي شايع ڪرايو.

> ”علي بابا جي ڪهاڻين جي خاص خوبي ان جا Indigenous ڪردار، اصلوڪن ۽ خانه بدوش قبيلن جو محاورو، ڏند ڪٿائي ۽ تصوراتي موضوع ۽ انهن جي اندر همعصر دور جي سچاين ۽ تلخ حقيقتن جو دل ڀڃائيندڙ ۽ گهائيندڙ اظهار آهي. “ (3)

علي بابا جي ڪهاڻين جو ڪليات ”منهنجون ڪهاڻيون“ (مرتب: ڊاڪٽر اسحاق سميجو) جي عنوان سان 2017 ۾ شايع ٿيو. علي بابا 8 آگسٽ 2016ع ۾ وفات ڪئي.

علي بابا جون اڪثر ڪهاڻيون داخلي، تجريدي، تصوراتي ۽ تاريخي نوعيت جون آهن. هڪ ليکڪ جي حيثيت ۾ علي بابا تي فئنٽسي غالب آهي. علي بابا پنهنجي دل دنيا ۾ لڪٽين ۾ ماضيءَ جي حوالن واري _سندس تصور ۾ سمايل زند جاويد ۽ عظيم سنڌ کي ان جي تاريخي حيثيت، رزميه واقعن، قصن ۽ عاليشان روايتن مطابق نه فقط پاڻ سان گڏ کڻي ٿو هلي، پر پڙهندڙن کي به وقت بوقت ان سان روشناس ڪرائيندو ٿو اچي. تنهن هوندي به جتي جتي علي بابا فئنٽسي مان ٻاهر نڪري ٿو سندس لکڻيون جاڳندي ستل سماج کان چرڪ ڪيرايو ڇڏين ۽ سندن ئي ستم ظريفيءَ سان کين روبرو ڪرائين ٿيون. علي بابا پنهنجي ڪهاڻين وسيلي کلي عام بغاوت ڪري ٿو. مصلحت پسندي هن جي مزاج جو حصو ئي نه آهي. علي بابا پنهنجي ڪهاڻين بابت ويچار ڪجهه هن ريت ونڊيا آهن

> ”ڪهاڻي مون وٽ فلسفي، ناصحاڻي نُڪتي، اصلاح عام يا پروپيگنڊا وغيره جهڙن لفظن کان بلڪل جدا ۽ مٿانهين شيءَ آهي. ڪهاڻي فقط ڪهاڻي آهي ۽ ان کي ڪهاڻي ئي رهڻ کپي. “ (4)

هتي علي بابا جي ڪجهه افسانن جو ترقي پسند افسانن طور جائزو ونجي ٿو.

ڪارونجهر جو قيدي

ڪارونجهر جو قيدي علي بابا جو اتهاسڪ افسانو آهي. هن افساني ۾ ڪارونجهر جبل جي وارثي ۽ ڪارونجهر جبل تي قبضي لاءِ ڪارونجهر جي رهواسين ۽ انگريزن جي وچ ۾ ٿيندڙ ويڙهه جو نقشو ڪارونجهر جي فطري حسناڪيءَ سان چٽيل آهي. "جيڪڏهن ڌرتيءَ تي ڪا جنت آهي ته اهو فقط ڪارونجهر پهاڙ آهي ۽ جي ڪٿي ڪا دوزخ آهي ته اهو به فقط ڪارونجهر پهاڙ تي آهي. " (5) ڪارونجهر جو قيدي "انڊلٺ" مئگزين ذريعي سامهون آيو. هن افساني جا مک ڪردار روپلو ڪولهي ۽ ان جي وني آهن, جيڪي ڪارونجهر جي مالڪي ڪرڻ لاءِ پنهنجي حوصلي جي زور تي ڏاڍين سان مهاڏو اٽڪائن ٿا. هن ويڙهه ۾ ڪارونجهر جو سورمو روپا, انگريزن جي قيد ۾ هوندي به انهن جي سامهون ارڏي ۽ اونچي ڪارونجهر پهاڙ جيان اٽل ٿي ٿو بيهي. افساني ۾ روپلي ڪولهي ۽ ان جي زال جا مڪالما افساني کي سگهارو ۽ علي بابا کي ابناسي بڻائي ٿا ڇڏين. هن جوڙي کي جڏهن آخري ملاقات جو موقعو ٿو ملي, ته روپلي جي وني پنهنجي ور جي همت کي برقرار رکڻ لاءِ هڪ جملو مٺي طور ادا ڪري ٿي ته,

"متان مون تان ڪارونجهر جون ڪولهياڻيون کلائين. "(6) هيءَ جملو هڪ مثال رقم ٿو ڪري ته جيئن روپلو ثابت قدم رهي سگهي. هن افساني جي مرڪزي ڪردار روپلي سان گڏ ان جي نبل, گرپ وتي, ۽ نازڪ حالتن مان گذرندڙونيءَ جي بردباري ۽ بي باڪيءَ جا نقش جنهن ريت علي بابا چٽي ٿو تنهن ۾ هوءَ به سنڌ ۽ لطيف جي ڪنهن سورمي مثل ٿي لڳي, جيڪا "سجڻ ۽ ساڻيهه ڪنهن اٽاسيءَ وسري" مان ساڻيهه تي, سجڻ کي گهور وجڻ جو چتاءُ ڏئي, نئين 'مارئي' جو روپ ڌاريندي نظر اچي ٿي. هن لاءِ وطن هر جذبي کان هر مادي رشتي ۽ شيءَ کان مٿانهون آهي. اهڙن غير رواجي مثالن سان سنڌ جي سجي تاريخ پري پئي آهي, جن ۾ ڀاڳهل ڀائي ۽ مائي بختاور شهيد جي پوئواري ڪندڙ انيڪ عورتون ملنديون.

روپلي جو ڪردار پنهنجي ڌرتيءَ جي آئيندي کي غلاميءَ جي زنجيرن ۾ جڪڙجڻ کان بچائڻ ٿو چاهي. روپلو پنهنجي ٻار جي جنم جي خوشي ملهائڻ لاءِ آزادي حاصل ڪرڻ بدران آزاد ڌرتيءَ لاءِ موت کي پسند ٿو ڪري ته جيئن سندس ديس جا ايندڙ نسل غلاميءَ ۾ ساهه کڻڻ بجاءِ ڪارونجهر جي کلي فضا ۾ ساهه کڻن ۽ روپلو انهن اڳيان سرخرو رهي. ڪيپٽن ٽروٽ جي ناڪام ٿيندڙ هر ڪوشش کان پوءِ هو روپلي

ڪي پنهنجي سنتان جي ياد ڏياري جهڪائڻ ٿو چاهي تہ ڪيس ورندي هن ريت ملي ٿي: ”غلام ٻار ڪي ڏسي ڇا ڪندس. کمڙي خوشي ٿيندي. “ (7) قبضہ گير پنهنجي هر ڪوشش جي بدلي روپلي جي وڏنڌڙ حوصلي کي ڏسي پاڻ کي ڪمزور محسوس ٿو ڪري. هيءَ ڪهاڻي پنهنجي حقن، ورثي ۽ سرزمين جي مالڪاڻي اختيارن خاطر هيٺي ۽ ڏاڍي جي وچ ۾ هڪ زورآور جنگ جي ذريعي انساني شعور کي اجاگر ڪري ٿي. روپلي ڪولهيءَ کي قيد ۾ ايذائيندي، سامراجي قوت بہ ان دور انديشيءَ کي قبولي ٿي تہ هو گهڻو وقت هتي قابض رهي نہ سگهندا. ”پر ڪارونجهر شايد ڪين ٻارهن سالن کان بہ اڳ خالي ڪرڻو پوي. “ (8)

علي بابا جي هن افسانی ۾ ترقي پسند تحريڪ جي زير اثر ڪيترا ئي باغي ۽ مزاحمت ڪندڙ ڪردار نظر ايندا جيڪي ڌارين ۽ قبضہ گيرن آڏو جهڪي پنهنجي ڌرتيءَ جا انعامي وارث بڻجڻ کان شديد انڪاري آهن. اها ڌرتي جيڪا هنن جي جنم ۽ شمشان ڀومي آهي_ روپا بہ انهن ڪردارن مان هڪ آهي، جيڪي ڪارونجهر تي انگريزن جي غلاميءَ وسيلي ملڻ واري جاگير جي لالچ تي رد عمل ڏيندي چوي ٿو:

”هيءَ سڄي ڌرتي منهنجي آهي. تون ڪير ٿيندو آهين مونکي جاگير ڏيڻ وارو. “ (9)

هن افساني وسيلي علي بابا تاريخ ۽ نين پيڙهين جي وچ ۾ هڪ تسلسل قائم ڪيو آهي، جيڪو رهندي دنيا تائين قائم رهڻو آهي. ”هن ۾ ڪهاڻيءَ جي ڪلاسيڪل روايت ۽ جديديت جي حقيقي صورت پنهنجي سمورن خد و خالن سان ڇٽي نموني ڏسي سگهجي ٿي. هڪ لحاظ کان، علي بابا جو افسانو سماجي حقيقت نگاريءَ ۽ جديديت کي ڳنڍيندڙ پل آهي. “ (10) مٽيءَ سان بي حد عشق ۽ ان عشق ۾ وطن جي حفاظت لاءِ بغاوت ۽ مزاحمت هن افساني جو ترقي پسند رخ آهي. هن افساني ۾ علي بابا تاريخ جي امر ڪردار روپلي کي پيٽا ڏيندي، نين پيڙهين کي اهو سبق ڏنو آهي تہ وطن خاطر جان ڏيندڙ ڪردار مرندا نہ آهن.

رني ڪوٽ جا رکوال

هيءَ سون ورني سنڌ جو اڻ مَيو اوج ڪٽي ايندڙ راجا سهيرس چوٿين جو افسانو آهي، جنهن لاءِ سنڌ ڏاڍي قيمتي ۽ پياري آهي. افساني موجب راجا سهيرس، رني ڪوٽ جو قلعو جوڙائي، سنڌ جي حفاظت کي يقيني بنائيندڙ اهو حڪمران آهي، جنهن کي ويساهہ آهي تہ هن جي پرجا سندس حاڪميت ۾ امن و آشتي سان آهي. هي افسانو سرهي سنڌ جي سکر ڏينهن جو يادداشت نامو آهي، جيڪو سوپياوان راجا ۽ غيرتمند رعايا جي

نيمروز سان جوتيل جنگ ۾ پرٿويءَ جي نگهباني سان گڏ سنڌ جي ثقافتي گڻن کي پڻ آشڪار ٿو ڪري، هن شاندار ڳالهه ٻولهه مان ان جو اندازو لڳائي سگهجي ٿو:

”نيمروز! بهادر راجا هار جيت جو فيصلو پنهنجي ڪلهن تي کڻندا آهن، ٻڌاءِ ماءُ ڪيتري ٿڃ پياري اٿئي. سِر سهسائڻ آيو آهين يا لشڪر ڪمائڻ آيو آهين؟“

نيمروز سهيرس جي پلن گهوڙن واري رَٿ ۾ سندس هڏ ڪاٺ ڏانهن نهاريو، سندس همٿ جواب ڏيئي ويئي.

”آئون توکي، تنهنجي لشڪر سان گڏ تباهه ڪرڻ آيو آهيان. “

سهيرس هَڪل ڪري چيس: ”اسين هتي جنگ کٽڻ لاءِ نه، مرڻ لاءِ ايندا آهيون. کٽيون ڪِي هارايون، اسان لاءِ جنگ جي ميدان مان جيئرو موٽڻ مهڻو آهي، تون اسان جي تڏي تي آيو آهين. هاڻ ٻڌاءِ، جنگ لاءِ ڪهڙيون سهولتون ٿو گهرين؟“

”اسان وٽ پاڻيءَ جي کوٽ آهي. اسان کي پاڻي جي ضرورت پوندي. “

”ڏج نه. اسين پنهنجي دشمن کي پاڻي پياري ماريندا آهيون. ٻي ڪهڙي سهولت کپئي؟“ (11)

آڏرياءُ ڪندي روزاني جي بنياد تي پاڻيءَ جون پکالون تڏي تي لنگهي آيل سنڌ ڌرتيءَ تي ڪاهه ڪرڻ وارن مخالفن کي ڏنيون ٿي ويون ۽ نيٺ جنگ جي ميدان ۾ کين شڪست ڏئي درَ تان پڄائي ڪڍيو ويو. راجا سهيرس پنهنجي وچن تي پورو لهندي اناويهه راتيون هلڻ واري جنگ ۾ ويرين جو پيڇو ڪندي ٻليدان ڏنو جنهن کان پوءِ هڪ باوقار راڄ ماتا، راجا جي موت تي صدمي بجاءِ تاريخي جملا ادا ڪري، حريف آڏو پنهنجو ۽ سنڌ جو فخر بلند رکيو:

”پنهنجي آزاديءَ لاءِ، امن ۽ اهنسا لاءِ، ڪي قربانيون ڏيڻيون ئي پونديون آهن. ڌرتيءَ جو سَت رڳو رت آهي ۽ جن ماڻهن وٽ ڌرتيءَ کي ڏيڻ لاءِ رت ڪونهي، اهي ماڻهو ڌرتيءَ تان ميسارجي ويندا آهن. “ (12) پوءِ سنڌ جي فتح جي جشن جو اعلان ڪري آلين اکين سان رنيڪا نديءَ ۾ سوپ جا ڏيئا تاريا ويا.

علي بابا جي هن سدا حيات افساني لاءِ اسحاق سميجي جا هي لفظ بلڪل ٺهڪي اچن ٿا ته!

”هو پنهنجي ڪهاڻين ۾ تاريخي واقعن، قديم نسلن جي تهذيبي ورثي ۽ پنهنجي خوابن جي گڏيل مٽيءَ سان نئين سنڌ جي تعمير ڪري رهيو آهي. هن جو افسانو تخيل ۽ حقيقت جو دل پذير وصال آهي. هن جهڙي فئنٽسي سنڌيءَ ۾ تہ ورلي ملي سگهي ٿي. البتہ هن وٽ اها فئنٽسي تاريخي سچائين جي پاڻيءَ ۾ ڳوهيل ملندي.“ (13) هن افساني وسيلي علي بابا سنڌ جي شاندار روايتن جي مختلف پاسن تان پردو کڻندي، انساني برتري جي اعليٰ مثال وسيلي سنڌ جي قدامت ۾ رچيل ترقي پسند فڪر جي نشاندهي ڪئي آهي.

پچان تہ پيپچي مَ ٿيان

شاهہ عبداللطيف ڀٽائيءَ جي شعر جي سِٽ جو عنوان ڏنل، علي بابا جو هيءَ افسانو هڪ اديب، با اصول ليکڪ يا ايئن کڻي چئجي تہ علي بابا جي زندگيءَ جي داخلي مونجهارن ۽ خارجي مسئلن جي ور چڙهيل نجي ۽ سماجي زندگيءَ جو هڪ پهلو آهي. جتي سندس ڊرامي جي ڪاميابي لاءِ آرٽس ڪائونسل جو ادارو ساڻس شام ملهائي هڪ وڏي بجيٽ کي ادبي عياشي طور انجواءِ ڪرڻ ٿو گهري تہ ٻئي طرف ليکڪ جي فرسٽريشن آهي، جنهن وٽ آرٽس ڪائونسل سان ملهائڻ لاءِ هڪ شام ۽ ڪيسي ۾ پيل لاهور جي ٽڪيٽ آهي. ليکڪ بيزاريءَ ۾ مدعو ڪندڙ نمائندي کي صلاحي ٿو:

”اجايا فنڪشن تي پئسا وڃائڻ کان سٺو تہ ايئن آهي جو اهي پئسا جيل ۾ پيل اديبن جي مائرن، زالن ۽ ٻارڙن کي وڃي ڏيو.“ (14)

هي افسانو هفتيوار ’برسات‘ رسالي جي پنجين جلد ۾ آيو ۽ هن افساني ذريعي معاشري ۾ مروج ڪوڪلي نظام، عورت جي نفسيات، بدلجندڙ فيشني روايتن، آمد و رفت جي نظام، روزمره جي روڊ حادثن، ماضي ۽ حال جي وٿي، رواداري، اهو وقت جڏهن سنڌ مذهبي متڀيد کان مٿانهين هئي، شاهہ جا هيرو اديبن بابت ڪرپٽ آفيسرن جا رايا ۽ قلم جي قسمت بابت تلخ حقيقتن کي نروار ڪرڻ سان گڏ هڪ لوئر ڪلاس طبقي جي اديب جي زندگيءَ جو وڏي ۾ وڏو مسئلو بيان ڪيل آهي، جيڪو آهي آسٽر مِلڪ ! ”هن کي ڪهڙي خبر تہ منهنجو پرابلم شراب نہ، آسٽر ملڪ آهي. دنيا جو سڀ کان گهٽيا ۽ دير هضم پاڪستاني کير.“ (15) هن افساني ۾ اجائي ڏيکاءَ کان چڙ ۽ ان طرف باغيانہ رد عمل ڏيکاريل آهي. سوسائٽي جي ٻٽن معيارن کان حقارت، عورت جي نفسياتي سياءَ تي حيرانگي، فرسوده سماجي نظام کان بغاوت، بک، بيروزگاري، بدحالي ۽ اقتصادي طور سگهارو نہ هوندي بہ هڪ ليکڪ جو پنهنجي

ذات, فڪر ۽ قلم جي وڪري کان انڪار هن ڪهاڻيءَ جا مکيہ پهلو آهن. ان ڪشيدگي دوران ئي ليکڪ سوچيندو ٿو رهي: ”سچا ڇهہ مهينا آئون لاهور ۾ رهي سگهندس, لکي سگهندس فرمائشي ڪهاڻيون؟ مان تہ ڪجهہ. . . مان تہ ڪجهہ ٻيو لکڻ ٿو چاهيان. “(16) هيءَ افسانو دراصل عليءَ جي زندگيءَ ۾ هن جي اهڙين تقريبن ذاتي روش کي ظاهر ٿو ڪري, جن کان هو هرصورت پري رهڻ جي ڪوشش ڪندو هو. علي بابا جي نظر ۾ فن کي ساراهڻ ڪو غلط عمل نہ هو پر رهاڻ يا ورسيءَ جي نالي صرف هڪ ڏينهن جي روايتي سرگرميءَ کان پوءِ اديبن کي منڌ کان ئي وساري ويهڻ کيس هرگز پسند نہ هو. علي بابا دل جو شاهڪار پر انتهائي غربت ۾ گذاريندڙ نرالو اديب هو جنهن ان سموري ڪشٿ کي خود ڀوڳيو هو جڏهن وٽس ويلو ڪاٽڻ لاءِ نہ هو يا پنهنجي سڪيلڌي عليل پٽ جي علاج لاءِ سهائتا نہ هئي. ڏکين وقتن ۾ بہ علي بابا سنڌ سان پنهنجي وابستگي ۽ وفا کي قائم رکيو پر ڪنهن ايوارڊ, شام, واه واه ۽ شغل خاطر پنهنجي ذات جي وڪري کي نہ قبوليو نہ ئي وقتي گهرجن خاطر ڪنهن دوست, ساٿي يا خيرخواه اڳيان سِر نوايو. اهي ئي ڳالهيون علي کي علي بابا بڻائين ٿيون. هيءَ ڪهاڻي غريب ۽ ٻي پهچ اديبن کي خود مختيار لکڻين جو حق وٺي ڏيڻ جو آدرش رکي ٿي.

اسين ماڻهو

علي بابا جو هيءَ افسانو 1964ع ۾ ٽماهي ”مهراڻ“ ۾ ڇپيو. هيءَ افسانو هيٺين سطح تي ڪم ڪندڙ ماڻهن جي زندگيءَ سان زندگيءَ لاءِ جنگ جوٽڻ جو افسانو آهي. هڪ سيلز مئن جي زندگي جيڪو پنهنجو ڪٽنب پالي ٿو ان لاءِ پنهنجي سک, آرام کي داءَ تي لڳائي, پنهنجي ضرورتن ۽ خواهشن کي نظرانداز ڪندو رهي ٿو. صبح اٺ کان رات ڏهہ تائين هو ڊيوٽي ڪري ٿو. کيس ڪو اوور ٽائيم تہ نہ ٿو ملي, پر اٽپوري پگهار نصيب ٿئيس ٿي, جنهن مان بہ هر مهيني ڪا ڪٽوتي ضرور ڪئي وڃي ٿي ۽ نيٺ ان کي نوڪريءَ مان فارغ ئي ڪيو ٿو وڃي. جيئن ئي سندس جاءِ نئون ملازم وٺي ٿو تہ ساٿس گڏ ڪم ڪندڙ ساٿي ان بابت ڊاڙون هڻندا ٿا رهن, تہ هو اضافي ڪمائي مان ڪانئن وڏيڪ امير ٿي چڪو آهي. کيس ان ملازمت جي گهرج ڪانہ هئي. هيٺئين طبقي جي المين ۽ حالتن کي علي ڳوڙهائيءَ سان محسوس ٿو ڪري, ان ڪري هو انهن جي عڪاسيءَ ۾ بيحد سچيت آهي.

”علي پنهنجي ڪهاڻين سان بيحد کُليل ۽ عوامي انداز ۾ پيش اچي ٿو ۽ زندگي جيئن آهي، ان جي اهڙي ئي تصوير ڪشي ٿو ڪري_ جتي جتي اها ڦلواڙي آهي، اتي اتي هو ان کي ڇهن ئي حواسن سان محسوس ٿو ڪرائي، ۽ جتي جتي اها گندگي ۽ بدبوءِ سان ڀريل آهي، اتي هو نَڪ تي هٿ ڏئي گذري نہ ٿو وڃي، بلڪ ان کي پنهنجين سمورين غلاظتن ۽ ڪوجهائپ سميت پيش ٿو ڪري. “ (16)

هن افسانيءَ ۾ بہ علي بابا هڪ بي وس فرد سان مقابل ٿيندڙ مڪروهہ ڪردارن کي بي نقاب ڪيو آهي. هن افسانيءَ جو اهم موڙ ان سيلزمئن لاءِ لکيل سندس والده جو خط آهي. انت ۾ جيڪو عيان ٿو ڪري، تہ ست ڀاتين جو ڪٽنب ڪيئن ڪسمپرسيءَ جي حالت ۾ گذارو ڪري رهيو آهي، پئسي جي تنگيءَ جي ڪارڻ ڪين ڪهڙي صورتحال کي منهن ڏيڻو ٿو پوي. خط ۾ سندس والده پريشانين جو ذڪر ڪجهہ هن ريت ڪري ٿي: ”ڪيئن بہ ڪري، اڌارا سڌارا ويهہ رپيا موڪل. بيماري جدا، تہ گهر جو وري هي حال آهي، جو شام لاءِ اٽو بہ ڪونهي. دڪان واري اڌار ڏيڻ کان جواب ڏيئي ڇڏيو آهي. ٻيو تہ هن واري مڙئي ڪفايت سان هٿ هلائجانءِ. رڳو دڪان واري جا ئي پنجيتاليهہ رپيا ٿي ويا آهن، تنهن کان سواءِ ٻي گهٽئي ڏيڻي وٺڻي آهي. تنهنجي وڏيءَ ڀيڻ جو چولو صفا ڦاٽي ليڙون ٿي ويو آهي. هن کي ڏسي تہ منهنجو اندر ٿو ڪامي، تنهنجي چاچي بہ مون سان مائٽي ڇني وڃي ڏارين سان ناتو ڳنڍيو آهي. “ (17) خط جي پڇاڙي ڏاڍي دڪدائڪ طريقي سان ٿئي ٿي، جنهن ۾ ماءُ، پٽ کي ڏسڻ جي خواهش بہ پئسي جي تنگيءَ جي ڪري حالتن جي آڌار تي ٿي ڇڏي. هي افسانو اهڙن فردن جي ٻين سان روين کي وائکو ٿو ڪري، جيڪي خود پرستيءَ ۾ هر حد ٽپي وڃن ٿا. معاشي تڪليفن ۾ ڦاٿل ماڻهن کي انهن حالتن مان ڪڍڻ لاءِ مدد فراهم ڪرڻ يا جوڳو حل ڏيڻ جي بجاءِ ٻيڻو انهن کي پنهنجي غير ضروري تجزين وسيلي ايذاءُ رسائڻ جي ڪوشش ڪن ٿا. هن افسانيءَ ۾ ٽن مختلف ڪردارن جي سوچڻ جي انداز تي روشني وڌي وئي آهي. هڪ جيڪو انهن حالتن مان گذري رهيو آهي، ٻيا جيڪي ان بابت نقطہ چيني ٿا ڪن ۽ ٽيون اهو ڪردار جيڪو ان سيلزمئن جي نجي حالتن ۽ اصليت کان واقف هوندي بہ اهڙي طنز تي نہ رڳو خاموشي اختيار ڪري ٿو پر الزام تراشيءَ کي روڪي بہ نہ ٿو. ”جهڙي طرح ترقي پسند اديبن معاشي مسئلي کي بنيادي اهميت ڏني ۽ انهن طبقاتي مسئلي جي بنياد تي مواد جي چونڊ ڪئي، اهڙيءَ طرح علي بابا بہ اهڙن موضوعن جي چونڊ ڪئي، جن مان ڪردارن جي طبقاتي صورتحال چغلي کائي ٿي. “ (18)

علي بابا انساني اهنجن جو جراح آهي. هو انساني تڪليفن کي ذاتي تڪليفن وانگي محسوس ٿو ڪري. اسان جو معاشرو جيڪو ڪوڪلائپ ۾ احساسن کان خالي پٽي جو شڪار آهي، سو سفيد پوش ماڻهن لاءِ جيئڻ جا سمورا رستا بند ڪندو ٿو وڃي. هي افسانو اهڙن روين کي رد ڪندي، زندگيءَ جي هر هڪ رستا روڪ جو جواب آهي.

چنڊ ۾ ماني

چنڊ ۾ ماني علي بابا جي شاهڪار افسانن ۾ شمار، عالمي مقبوليت ماڻيندڙ بهترين افسانو آهي جيڪو 1966ع جي "سهڻي" مخزن ۾ شايع ٿيو. هيءَ افسانو هڪ ماءُ ۽ پٽ جي هڪ ڏينهن جي پريشاني کي واڪوڪري ٿو پٽ جيڪو بک جي شدت سبب ماءُ کان ماني جي گهر ٿو ڪري ۽ لاچار ماءُ جِي، ٻچي جي بک کي اُجهائڻ لاءِ ورتل هر ڪوشش ناڪام ٿي وڃي ٿي. ٻئي سڄو گهر ڳولي ٽڪجي ٿا پون تہ ڪين فقط هڪ ڪوڙي پائولي ملي ٿي. جنهن کي دوڪي سان هلائڻ تان ماءُ، ٻار کي روڪي ٿي "هشت ڪنا چوڪرا. " امان ڪاوڙ مان چيو. "اسڪولي ٻار ٿي اهو نيچ خيال تنهنجي دل ۾ ڪيئن آيو. ڇا توکي خبر نہ آهي تہ ڪنهن کي دوکو ڏيڻ گناهه آهي." مان ڦڪو ٿي ويس. امان ٻانهن جي پوري طاقت سان اها پائلي ٻاهر اڇلائي ڇڏي." (19) هڪ آدرش ماءُ پنهنجي اولاد جِي لنگهڻ کان وڌندڙ تڪليف کي تہ سهي ٿي پر پنهنجي تربيت ۽ اصولن تي سمجهوتو نہ ڪندي ڪيس هڪ نابينا عورت سان ٺڳي ڪرڻ جي اجازت نہ ٿي ڏئي. آخرڪارهو پنهنجي گهر جو هڪ ٿانءُ وڪڻي اٺ آنا حاصل ٿا ڪن جن سان سندن اميد جاڳي ٿي پئي پر جيئن ئي دوڪاندار آڏو ٻار خوشيءَ ۾ غلط بياني ڪري ٿو ڇڏي تہ اهي پئسا بہ ڪائنس ڦرجي وڃن ٿا. ماءُ اهو چئي ٻار کي دلداري ڏئي ٿي تہ دوڪاندار جي اڳ ئي مٿن ڪٽت رهيل آهي، هوءَ پاڙي مان آيل بوندي ٻڪريءَ جي ڪير سان ٻار کي ڏي ٿي پر اها خوراڪ سندس لاءِ ناڪافي آهي.

هي افسانو هن سماج ۾ مفلسي يا مجبوري ڪارڻ پنهنجي گُهرجن جي پورائي نہ ڪري سگهندڙ فردن کي اڪيلو ڪري ڇڏڻ جو درد بيان ٿو ڪري، سماج ۾ وڌندڙ بي حسي انساني قدرن کي لتاڙي اڳتي وڌندي ٿي رهي پنهنجائپ، رحمدلي همدردي جهڙا جذبا پنهنجو وجود وڃائيندا ٿا وڃن هڪ ويلي جي خوراڪ لاءِ انسان ماندو ٿيندو ٿو رهي، پرانسانيت کي ڪا پشيماني ناهي. "هن ڪهاڻيءَ ۾ غربت جي انتها ڏيکاريل آهي جنهن ۾ هڪ ماءُ ۽ پٽ بک جي جنگ وڙهي رهيا آهن، ماءُ سوين حيلا

۽ وسيلا ڪرڻ کان پوءِ بہ پنهنجي پٽ لاءِ ڪاڏو هٽ ڪرڻ ۾ ناڪام رهي ٿي. “ (20)
هن افسانې ۾ ماءُ بکايل پٽ جو دلاسن سان پيٽ ڀرڻ لاءِ چنڊ ڪي مثال بڻائي ڪيس سمجهائڻ جي ڪوشش ڪري ٿي تہ غريبن جي ماني جو حساب چنڊ وانگر هوندو آهي اهو لقاءُ هن ڪهاڻي وسيلي هيٺانهين طبقي جي مفلس ماڻهن جي روزمره جي گهريلو ۽ سماجي زندگين جي پڌرائي ڪري ٿو جن جي صورتحال هڪٻئي کان گهڻي مختلف ناهي هوندي صرف فاقن جو انداز الڳ آهي. تنهن ڪري ئي سنڌي ادب ۾ سرجندڙ ترقي پسند افساني ۾ گهڻي ڀاڱي هڪجهڙا موضوع بحث هيٺ آيل آهن. هن افساني وسيلي علي بابا ٻارن جي پرورش ڪندي ڪين حالات جي سختي سان مقابلي لاءِ تيار ڪرڻ جواشارو پڻ ڏئي ٿو تہ جيئن ڪنن وقتن ۾ سچائي، عزت نفس ۽ اصولن تي پختگي ۽ استقلال سان قائم رهي سگهن. هن افساني ۾ مثبت قدرن کي هر صورت منتقل ڪرڻ جو جذبو قابل فڪر آهي.

جانورن جي دنيا

هڪ تمثيلي افسانو آهي جنهن ۾ ناني ۽ ڏوهٽي جو ڪردار آهي هڪ ٻار جنهن ڪڏهن بہ جانور ناهن ڏٺا اهو جڏهن ڪراچيءَ وڃي ٿو تہ هڪ چڙيا گهر جو سير ڪري ٿو جتي هر قسم جا جهنگلي جانور پڃرن ۾ قيد آهن جنهن ڪري اهي هڪ ٻئي کي يا visitors کي ڪو نقصان نہ ٿا پهچائي سگهن جن جي خصلتن بابت نانو کيس خبردار ڪندي ڄاڻ ڏئي ٿوتہ ڪهڙا جانور امن پسند آهن ڪهڙا خونخوار۽ جهنگ جا حڪمران، ڪهڙا چاپلوس، چالاڪ ۽ خوفناڪ آهن، ارڙ نانگ جيڪي خزاني جي تلاش ۾ سدائين سرگردان هوندا آهن ۽ اسانجي منڙي ملڪ ۾ گهڻي کان گهڻا ملن ٿا، هڪڙا جانور جيڪي شرارتي آهن ۽ ٻيا وري نماڻا هيڻا جن جي داد فرياد ٻڌڻ وارو ڪو ناهي هوندو سدائين اڌ بک اڌ ڍو تي ٻيا سر بچائيندا. ۽ پوءِ جوشيلي شاعرن جي واري آئي جيڪي دنيا جا ناياب حسين پکي آهن جهنگ ۾ جڏهن انياءِ وڌي ويندو آهي تہ هي انڌلني پر پکيڙي احتجاج ڪندا آهن پر اسانجي ملڪ ۾ هنن جو شڪار ڪري سندن نسل ڪشي ڪئي ويندي آهي. ڪجهہ سالن کان پوءِ جڏهن اهو ٻار پختي عمر کي پهچي ٿو تہ ڪيس اهو خوفناڪ جهنگ پنهنجي چوڌاري ڏسجي ٿو

”هاڻ مان هڪ وڏي اونداهي گهاٽي جهنگ ۾ رهندو آهيان، جو سڄو خوفناڪ جانورن سان ڀريو پيو آهي. منهنجي سانپير ۾ ئي ان جهنگ جا جيتامڙا جانور اچا هن

سان ايترو هريا مريا ڪونهن. خوفناڪ جانور سدائين جهنگ ۾ چِتن ڪتن وانگي لوهون پيا پائيندا آهن. "(21) اهي سڀ گڻ اوگڻ انسانن جي جهنگ ۾ آباد جانورن ۾ پڻ هوبهو موجود آهن جن سان جيئڻ لاءِ ساڻن مقابلي جا گر ضرور سکڻ گهرجن. 'جانورن جي دنيا'، روح رهاڻ جي 1966ع واري پرچي منظر عام تي آندو. هن افساني ۾ علي بابا علامتي انداز اختيار ڪندي سماجي بگهڙن جو وحشي پڻو ڏيکاري انهن جي مقابلي پر امن معاشري لاءِ حڪمت عملي جي حمايت مور ۽ هاٿي جهڙن عمده علت وارن جانورن جي مثال وسيلي ڪئي آهي.

آيل ڙي اولاڻا

هي افسانو پڻ هفتيوار "برسات" جي ڇهين جلد ۾ ڇپيو ۽ سنڌي سماج ۾ موجود مردن جي سياءَ ڪي نروار ڪري ٿو علي بابا هن افساني سان سماج ۾ مردن جي مثبت ڪردار کي اپاريندي کين ٻن درجن ۾ ونڊ ڪيو آهي. هڪ اهي آهن جيڪي ڪنهن نہ سبب ڪري هڪ عورت کي ڪاري ڪري مارڻ گهرن ٿا ۽ ٻيو اهو مرد آهي جيڪو اٽڪاڻ ۽ قابل رحم حالت ۾ موجود عورت کي بچائڻ لاءِ انت تائين هر ممڪن ڪوشش ڪري ٿو اونداهي رات، ڪاري جهنگ ۾ ڊوڙندي نيٺ درياه تائين پهچي ٿو ۽ پاڻ سان خود ڪلامي ڪندي چوي ٿو.

"ڇا مُهاين ڪان مدد وٺان؟ يا چپ چپات سان مُهاين جي ٻيڙي هاڪاري، عورت کي ٻيڙيءَ ۾ وجهي نڪري وڃان. ڇا مهاين ڪان مدد وٺڻ، عورت کي موت جي منهن ۾ ڏيڻ ساڳي ڳالھ ناهي؟ اسان جي ملڪ ۾ اهڙي ٻانهن لاءِ تہ وڏيون وڙولون هلنديون آهن. مجال آ جو ڪاريءَ عورت کي ڪو سڄيءَ سنڌ ۾ پناھ ڏئي. سُنهن ساک ڏئي وٺي ويندا، باقي سنڌ ۾ قرآن آهي ڇا لاءِ. بس جي ٿوري مڙسي ڪريان تہ پتڻ تان ٻيڙي ڪِيري مان ڪيڍي، عورت کي ٻيڙي ۾ وجهي، درياھ جي پورَ تي پاڻ کي ڇڏي ڏيان. "(22) پر جيئن ئي عورت کي ترسائي ٻيڙي طرف وڌي ٿو تہ پيرا کٽندڙ مرد مرٽينگ حالت ۾ موجود عورت کي ڪهاڙين جي تيز وار سان ماري وجهن ٿا. "عليءَ جون ڪهاڻيون پنهنجي نوع ۽ انداز ۾ ان ڪري بہ مختلف ۽ منفرد آهن، جو انهن ۾ هُو پنهنجا درد، محسوسات ۽ جذبا اوتڻ جو ڪم ٿو ڪري، هو اڪثر مونولاگ ۾ لکي ٿو پاڻ ئي ڳالهائي ٿو پاڻ ئي منظر بيان ڪري ٿو پاڻ ئي پڇي ٿو پاڻ ئي جواب ڏئي ٿو_ خود ڪلامي هن جي ڪهاڻيءَ ۾ اظهار جو پسنديده انداز آهي. "(23) هيءَ افسانو مرد جي مثبت ڪردار کي پيش ڪري ٿو جتي هو محافظ آهي سندس لاءِ هڪ انساني جان هڪ ساهواري پيش

بها قيمتي آهي جنهن کي بچائڻ گهري ٿو هي افسانو مردن جي ترقي پسند سوچ ۽ هاڪاري رويي کي اظهاري ٿو جنهن سان سماج کي هڪ وڏو اتساهه ملي ٿو جيڪو صرف اوٽاين ۽ خرابين جا راڳ نه ٿو ڳائي پر جاڳرتا به پيدا ڪري ٿو سماج ۾ سٺائي کي فروغ ڏيڻ جي عمل کي همٿائي به ٿو. "علي بابا انهن ليکڪن مان آهي جيڪي موجوده سماجي ڍانچي ۾ زندگيءَ کي عذاب محسوس ڪن ٿا ۽ هڪ نئين سماجي نظام جي اڏاوت جي کوج ۾ رهن ٿا. "(23) هن افساني وسيلي علي بابا هڪ الڳ انداز سان سامهون اچي ٿو بلڪ دڳ ڏيکاري ٿو ته سڪٽي بغاوت جي نعريبازي ڪرڻ سان سماج ۾ سڌارو آڻي نه ٿو سگهجي پر لازم آهي ته برائيءَ جي مقابلي ۾ سٺائي کي وڌاءُ ڏجي ته فڪري وسعت پيدا ٿئي مظلوم کي مظلوم ڪونجي ئي نه پر سندس پاسداري ۽ پنيرائي ڪندڙ لاڙن کي به رواج ۾ آڻجي.

ورهاڱو علي بابا لاءِ نت ايذائيندڙ موضوع رهيو آهي، جيتري قدر علي بابا سنڌ جي اتهاس کي روشناس ڪيو آهي، اوترو ئي سندس افسانن مان ورهاڱي جو درد جوالا مکيءَ جيئان پڙڪي ٿو ان موضوع تي عليءَ جون ڪهاڻيون 'ڌرتي ڌڪاڻا'، 'متي'، 'آخري مراد' ۽ 'ايدڻ ٿيل سپنا' دل ۾ دٻيل چيخ کي 'آهه' جي صورت پيش ڪن ٿيون علي بابا لاءِ ورهاڱو به وجود جو ناسور بڻجي ٿو پوي سندس زندگيءَ جو هر پهلو، گهر جا سپ نقش، دَر و ديوار ايستائين جو سندس ريڪ ۾ رکيل ورجائي ورجائي پڙهيل ڪتاب، ۽ ماءُ جو رڌل پلي ۾ پساءُ به ان نه چٽندڙ ڦٽ کي رهڙيندا ٿا رهن، اجرڪ کي ڏسڻ به علي کي انهن بد نصيب اٽاسين جي تانگهه ٿو ڏياري ته سندن بي جان وجود کي سنڌين لاءِ مقدس سمجهيل ان چادر جو آخري ڇهاءُ به ملي سگهيو هوندو يا نه ۽ ان درد ۾ ئي کيس 'موهن' جي متي تي ملي جيڪا سنڌوءَ جي جل ۾ تحليل ٿيڻ آئي آهي.

"ان ورهاڱي رڳو پنجاب ۽ بنگال جي ڌرتين کي چيني به اڌ نه ڪيو هو سنڌ کي به هندو آبادي ۽ مسلم آباديءَ ۾ ورهائي ڇڏيو هو ۽ سنڌ جا 10 لک کان وڌيڪ سکيا ستابا اصلوڪا سنڌي مذهب جي بنياد تي ڌرتيءَ ڌڪاڻا بڻائي، هندوستان جي رفيوجي ڪئمپن ۾ سالن تائين دربدرين جي منهن ۾ ڏنا ويا هئا. انهن ماڻهن ۾ ڪيترن ماڻهن جون محبتون به رفيوجي ٿي ويون هيون، ڪيترين اکين جا خواب به وطن بدر ڪيا ويا هئا، ۽ ڪيترن ماڻهن جا دلبر دوست ڏکي ڏار ڏار ڪيا ويا هئا." (24)

درد جا اهي منظر علي بابا جي افسانن ۾ جا بجا ڌرتيءَ تي وکريل موتين مثل لڳندا جيڪي مالها مان ڇجڻ کان پوءِ ڌارو ڌار ٿي ويندا آهن اهڙي ئي بي آبرُوئي سنڌ ڇاين کي به سرحد جي آر پار پيش آئي.

ڌرتيءَ ڌڪاڻا:

’ڌرتيءَ ڌڪاڻا‘ ورهاڱي جي ڪجهه عرصي کان پوءِ ”اڳتي قدم“ پبليڪيشن ڇپايو. هن افساني جي عنوان مان ان جو متن عيان آهي جيڪو ورهاڱي کان پوءِ سنڌ کان وڇوڙي جو درد کڻي اڳتي وڌي ٿو علي بابا سنڌ ڄائو آهي سنڌ جو رهاڪو سندس سڃاڻپ سنڌي آهي سنڌ ئي سندس اولين ترجيح آهي سندس پور پور ۾ سنڌ سمايل آهي، سنڌ کان ڪير ڪانئس ڌار نہ ٿو ڪري سگهي، پر ٻئي پاسي ساوتري هن افساني جو هڪ اهڙو ڪردار آهي، جنهن جو جنم سنڌ ۾ ٿيو آهي، جنهن پنهنجي ٻاروتڻ ۾ جوڀن جا انمول ڏينهن سنڌ ۾ گهاريا آهن جنهن پنهنجي وجود جو تخليقي سفر سنڌ ۾ شروع ڪيو ڪيس بہ سنڌ سان اٿاهہ پيار آهي. ساوتري جي وجود ۾ بہ سنڌ تحليل ٿيل آهي. علي بابا ۾ ساوتري، سنڌ کي جنون جي حد تائين ساراهن ٿا، پر هڪ هاجو سندن هڪڙيءَ سنڌ کي ڌار ڪريو ڇڏي1947ع جو ورهاڱو سنڌ کي ڪيئن ورهائي ويو ڪين سمڪ ئي نہ ٿي پئي

“Ali Baba traveled the entire province and depicted the essence of Sindhi culture in his dramas. His short story, titled Dharti Dhikana (Expelled from the soil), which narrates the plight of the mass migration (of Muslims and Hindus) after partition of the Subcontinent in 1947,is one of the most popular works in Sindhi literature, along with his novel, Mohenjo Daro. (25).

اها پيڙا بيان ٿو ڪري هيءَ افسانو. علي بابا مذهبي طور مسلمان آهي ڪيس حق آهي پاڪستاني سنڌ ۾ رهڻ جو. ساوتري ڌرمي طرح هندو آهي، ڪيس رڳ رڳ ۾ سمايل سنڌ کان جبري جدا ڪيو ٿو وڃي. علي بابا سنڌ ۾ رهندي قديم سنڌ جو تخيل دل ۾ سمائي جيئندو ٿو رهي پر اها پيڙا سهي نہ ٿو سگهي، جنهن مان موجوده سنڌ گذري پئي، ساوتري سنڌ جي مٽي کي وري ڇمي نہ ٿي سگهي مٽس بندش پئجي وئي آهي هوءَ بہ سنڌ جو تصور ساهہ سان سانڍيندي ٿي وتي بي خبر تہ سنڌ ڇا هئي ڇا بڻجندي وڃي.

”هن جي ڪهاڻين جو بيو وڏو موضوع آهي پاڪستان کان پوءِ جي سنڌ، جنهن مان سنڌي هندو پارت لڏي ويا ۽ اتان مهاجر سڏائيندڙ سي. پي ۽ يو. پي جا اردو ڳالهائيندڙ ترينون پري، ڪليمن ۾ سنڌ جي شهرن تي قابض ٿيڻ لڳا. ان موضوع تي ڳالهائيندي، هو ڪهاڻيءَ جي فني نزاڪتن جو ڪو بہ خيال نہ ٿو ڪري ۽ پنهنجي غصي، ڪاوڙ ردعمل ۽ پيڙا کي هر قسم جي تلخ ڪُهري ۽ جذباتي انداز ۾ بيان ڪرڻ

ٿو لڳي. " (26) هن ڪهاڻيءَ ۾ ورهاڱي کان پوءِ پارٽ ويل سنڌي هندن جو غم آهي. ورهين پڄاڻان جڏهن ساوتريءَ جي پٽ رام کي هڪ ڪنيڪٽنگ فلائٽ ڪراچي ايئر پورٽ تي آڻي ٿي ڪيس ايئر پورٽ کان ٻاهر وڃڻ جي اجازت نه ناهي پر هو سنڌ ڏرتيءَ تي، ماءُ جي مٽي تي اچڻ لاءِ خوش آهي، جتي هن دنيا ۾ اچڻ وارو اهو شروعاتي وقت گذاريو جڏهن هو ماءُ جي گرڀ ۾ هو تنهن کان پوءِ سنڌ جون ڳالهيون ماءُ کان ٻڌي، سنڌ کان وڇوڙي جي غم ۾ پريل سندس سڏڪن کي ڏسي رام جي دل ۾ به سنڌ سان والهانا محبت پيدا ٿئي ٿي، پر ڪراچي جي هوائي اڏي تي پهچي رنج وڪوڙي ٿو ويجيس. جڏهن ڪيس ساوتري جي ٻڌايل سنڌ جو ڪو به اهڃاڻ نه ٿو ملي. "هو گهبرائجي ڪوچ تان اٿي ڪڙو ٿيو ۽ ڳورا ڳورا قدم کڻندو بڪ اسٽال ڏانهن وڌي ويو.

"شاھ جو رسالو آهي؟"

"شاھ ڪيا؟"

"شاھ عبداللطيف ڀٽائي ڪا رساله؟"

"جي نهين. "

"پونر پري آڪاس!"

"جي نهين. "

"روح رهاڻ!"

"جي نهين. "

"اور ڪوئي سنڌي رساله يا اخبار؟"

"جي نهين، هماري پاس سنڌي ڪي ڪوئي ڪتاب نهين ملتي. "

"مگر هندوستان مين تو يه ڪتابين مل جاتي هين. "

"هندوستان مين ملتي هونگي، يه پاڪستان هئي يهان ڪي قومي زبان اردو هي‘‘" (27) ورهاڱي جي نالي تي رڳو هند کي سنڌ کان جدا ڪونه ڪيو ويو بلڪ سنڌ جي وجود کي به قومي نظرئي جي آڙ ۾ به حصا ڪري، سنڌ جي وحدانيت کي ٽوڙي سنڌ جي وجود، سنڌي ٻوليءَ جي بقا ۽ سنڌين جي انفراديت کان نابري واري سنڌين جي نسل ڪشي جو سعيو ڪري ڪاپاري ڌڪ هنيا ويا. ون يونٽ، ايم. آر. ڊي تحريڪ، مارشل لا ۽ ٽوڙهي ڦاٽڪ وارن واقعن بعد اهي ڪنهن به سنڌيءَ کان وسري ناهن سگهيا. هن افساني ۾ پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ سنڌ جي صورتحال ڏيکاري آهي، جتي پناهگيرن ڪراچي ۽ سنڌ جو نعرو هڻي ٽٽل ديس جا وڏيڪ ٽڪرا ڪرڻ کي پسند ڪيو. ان رٿ ۾ وڏي ۾ وڏو ڌڪ هڪ لشڪري

زبان کي قومي زبان جي حيثيت ڏئي اصلوڪي، موروثي ۽ ٻڌائتي ٻوليءَ (سنڌي) کي ختم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي. علي بابا پنهنجي ويجهن کي ورهاڱي دوران ورچندي ڏٺو. حدن جي ٻنهيءَ پر سنڌين تي گذرندڙ درد ڪٿا کي ’ڏرتيءَ ڏڪاٽا‘ ۾ پيش ڪيو اٿس.

سئو رپيا نوٽ ماڻهو

سو رپين جي عيوض ماڻهوءَ جو سر آهي، پو اهو معصوم ٻار جو هجي يا حوس جي انڌ ۾ گم ٿيل وڏيرن جي هڪٻئي تي قمار. هي افسانو ن ڪردارن پرام ۽ چڱي خان جي وچ ۾ سوديبازي لاءِ ٿيندڙ ڊائلاگ تي مبني آهي، چڱو خان تر جي وڏيري عارب جي ’قلندر شهباز‘ ڪان مرادن سان ورتل سڪيلڏي پٽ کي ماءُ جي هنج ۾ مارائڻ ٿو گهري چو جو ماءُ سندس ناجائز خواهش پوري نہ ڪئي ان جي سزا هو ٻار کي ڏئي مِٽن کي تڙپائڻ ٿو چاهي. اڄ واري ٻوليءَ ۾ ان کي سوپاري ڏيڻ_ وٺڻ چوندا آهن. ڪهاڻيءَ جو مُک ڪردار ’پرام‘ سئو رپيا نوٽ جو قائل ٿو ڏسجي. سئو جو نوٽ وٺي ماڻهو ماريو ڇڏي. . . ڪهاڻيءَ ۾ چست، تازا توانا، نوان ڊائلاگ، اُهو بہ انهن جي ٻوليءَ ۾. سنڌ ۾ بدلي جي پاروٿي روايت اڃان هلندي اچي. ٿج پياڪ ٻار کي وات ۾ پستول جي گوليءَ سان مارائي چڱي خان کي پنهنجو اندر ٺارڻو آهي. چڱي ردو بدل ڪان پوءِ سئو رپين جو نوٽ ۽ پستول سيلنسر سوڏو چڱي خان کي وٺي، لوڊ ڪري، پرام ڪيس ٻڌائي ٿو تہ وڏيري رمضان ڪان مون سئو رپيا ورتا آهن_ چڱي خان جي پيٽ ۾ سندس ئي پستول جي گولي هڻڻ لاءِ. ۽ لفٽ جو ٻٽڻ خوني کي ڳڙڪائي وجي ٿو. “ (جوڪيو) انسانيت ڪان خالي انسانن جي ڪوڪلائپ تي ملال آهي هن افساني ۾ جنهن ۾ هڪ ٻئي جي ننگن ۽ دنگن تي اک وجهي انتها جي حد تائين رسي ويجي. عليءَ اهڙي بي حسي جي مذمت ڪئي آهي.

سَتُر جو پاڻي

هي افسانو معصوم سمي جي گرد ڦري ٿو. جنهن کي جسمن وسيلي عورتن جي زندگين سان کيڏندڙ ڪندڙ هڪ هيراڪ شخص خودڪشي تائين پهچائي ٿو. ٻاڙ ۽ وقت جو ڦيرو ڪيس وري سمي جي ياد تائين واپس آڻي ٿو، اتي ڪيس سمي جي چيلڙي ۽ سَرتي مڪڻ گڏجي ٿي، جنهن ڪان هو سمي بابت سوال ڪري ٿو. ”تو جي سميءَ جو سَتُر نہ رکيو تہ چا. سمنڊ تہ ڪونہ سڪي ويو آهي. پري هن ڪاري پهاڙ ڏانهن وڃي ڏس تہ سمنڊ ڪيئن پيو اپامي. . . سميءَ کي اتي وڃي ڳول. هتي ڪٿان

آئي. اسان جڏهن ننڍڙيون هونديون آهيون تہ اسان جون مائرون ويچاريون اسان کي چونديون آهن تہ پٽ! انهن بنگلن ڏانهن ڪڏهن نہ وڃجو. اهي گهر ڀورن وٽن وانگي جهَٽ ڪِريو پون. اهي خالي خالي گهر آهن. انهن ۾ ڪنهن جا بہ خواب پورا نہ ٿا ٿين. پر تڏهن بہ اسين انهن ڪاڪ محلاتن جا خواب لهنديون آهيون. اسان موڳيون آهيون نہ. "(28) اها ورندي ٻڌي شخص ششدر رهجي ٿو وڃي. علي بابا جي هن ڪهاڻي ۾ هڪ عورت جي سماجي حيثيت تي پشيماني جو اظهار آهي، عورت جي بهادريءَ تي، مظلوميت تي، بي پرواهي، بي فڪري ۽ بي خوفي تي سنڌ جي تقريباً هر ليکڪ ئي لکيو ضرورو آهي، ڪن ان جي حمايت ۾ لکيو تہ ڪن مخالفت ۾، ڪن کي عورت ۾ اتساهہ نظر آيو تہ ڪن کي جسم ۽ شرمندگي، ڪن عورت کي هيرو ڪري پيش ڪيو تہ ڪن مٿس جبر ڪندي پر عورت هر ڪهاڻيڪار، شاعر، محقق، نقاد سيني جو بروقت پسنديده موضوع ضرور رهي! هجي بہ ڪيئن نہ؟ عورت جهڙي نريئہ، پُرتجسس، ڇرڪائيندڙ بيڪس، مرد جي رحم و ڪرم ۽ نظرداري هيٺ پلجندڙ سندس جذباتي لڳاءُ ۾ ڪڏهن آزاد تہ ڪڏهن قيد، هٺ ڇراند لاءِ هن سڄي مانداڻ ۾ اهڙي ٻي ڪا مخلوق ئي ڪٿي آهي. علي بابا خود ئي سوال ٿو ڪري!

"مون ڪهاڻين ۾ عورت کي نيچ ڪيو آهي؟ منهنجي تہ خيال ۾، منهنجي ڪهاڻين جو مرڪز ئي عورت آهي. ڪڏهن ڪڏهن ان سان ڏاڍي ادنگي ۽ اڻوٽندڙ نموني پيش ايندو آهيان، ان کي مان پنهنجي ڪهاڻين جي خوبصورتي ٿو چوان، جنهن کي شايد فقط آئون پاڻ ئي محسوس ڪندو هجان. عورت تہ منهنجي ڪهاڻين جو مرڪز هوندي آهي. بلڪ منهنجي ڪهاڻين جي ڪل ڪائنات جو مرڪز عورت، ڪيڏو اونچي، ڪيڏي مضبوط، ڪيڏي نازڪ ۽ ڪيڏي خوبصورت هوندي آهي. مان ان کي جيئن جو تيئن پنهنجي ڪهاڻيءَ جي ڪينواس ۾ اتارڻ چاهيندو آهيان. مان وري ڪالرج جو سهارو ٿو وٺان :

(The Woman is ray of God)

۽ شاهہ ٿو چوي :

ڪڻ اکيون، کل يار، وڃن سور سَنڌا ڪيون.

تہ پوءِ ڀلا مان عورت سان اهڙو ڪهڙو ناحق ڪندس؟ مان عورت جي خلاف نہ پر عوررت جي نيلام جي خلاف لکندو آهيان. "(29)

هن افساني ۾ بہ هڪ اهڙي معصوم عورت جو درد آهي جيڪا گهٽي نتائڻ ۾ سوچ ويچار بعد مرد جي حيلن وسيلن معرفت سندس محبت جي دعوي تي اعتبار آڻي پنهنجو پاڻ ڪيس ارپي ٿي ۽ مرد پنهنجو روايتي ڪردار ادا ڪندي جنسي تسڪين حاصل ڪري ڪيس پنور ۾ ڦاسائي رمندو ٿو رهي. هي افسانو مردن لاءِ هڪ تنبيهہ جي صورت آهي جنهن ۾ علي بابا ان مرد جي نفسيات تي ڦٽڪاريو آهي، جيڪو عورت کي فقط استعمال جي بي جان شين جيان ڪتب آڻڻ کي پنهنجو شيوو ٿو سمجهي.

هن دور ۾ بہ عورت جو مرد هٿان استعمال ٿي ٻي ڪا راهہ نہ ڏسي خودڪشي ڪرڻ هن افساني جو باغياڻو پهلو آهي، جيو جو اڄ بہ اسانجي جديد تهذيبن جي پوئواري ڪندڙ معاشري ۾ مرد جي فعل کي نظر انداز ڪري عورت جي ڪردار تي سوال اٿاريا ويندا آهن.

نتيجو

علي بابا جون ڪهاڻيون انساني وارتائن، الميئن ۽ سانحن جي سچي عڪاسي ڪن ٿيون. هو طبقاتي فرق ۽ پيڙيل ماڻهن جي استحصال کي هڪ آدرشي ليکڪ طور ڏسي ٿو. هن جي ڪهاڻين ۾ قديم نسلن جي زندگيءَ جي ٻولي، لهجي ۽ حالتن جو مشاهدو گهريءَ نظر سان ٿيل ملندو. علي بابا سڌو سنئون ڪنهن بہ هڪ تحريڪ، فلسفي، نظرئي، ڌر، گروهہ يا سياسي جماعت سان ڳنڍيل هئڻ بجاءِ وطن سان ڳنڍيل ليکڪ هو. هُو فقط سنڌ سان، سنڌي ماڻهن سان، عورت جي درد سان ۽ معاشري سان پيٽ نہ ڪائيندڙ هڪ بي پهچ لکاري (يعني: پاڻ) سان گهري نموني جڙيل هو. علي بابا جا افسانا نئين ٻولي ۽ اسلوب کڻي سامهون آيا، جن مقاميت نگاريءَ ۽ اصلوکن ڪردارن ۽ موضوعن کي اوليت ڏني. علي بابا جا افسانا خارجي ۽ داخلي موضوعن جو ميلاپ آهن، جن ۾ بيان جي جدت سان گڏ ترقي پسنديءَ واري بغاوت ۽ سماج کي بدلائڻ جو خواب ڏسي سگهجي ٿو. هن جون ڪهاڻيون موضوعاتي ڪهاڻين جي زمري ۾ اچن ٿيون، جن مان ڪن جا موضوع تاريخ ۽ ورثي سان واسطو رکن ٿا. هو روزمرهہ جي زندگيءَ سان واسطو رکندڙ نهايت غير رواجي ۽ نظرانداز ٿيل ماڻهن ۽ معاملن کي ڪهاڻيءَ ۾ کڻي ٿو اچي. ڪيترا ئي موضوع علي بابا جي لکڻ کان پوءِ ئي ٻين ليکڪن لاءِ اتساهہ جو سبب بڻيا ۽ اهڙا موضوع باقاعده طور سنڌي ادب جو حصو بڻجي ويا. علي بابا جو افسانوي ادب ۽ خاص طور ڪهاڻيون نئين سنڌي افسانوي ادب جو تخليقي تعارف آهن.

حوالا

1. سميجو اسحاق, (مهاڳ):2017, جنم پومي شمشان پومي (تحقيق ۽ ترتيب), روشني پبليڪيشن, ڪنڊيارو سنڌ.
2. شورو شوڪت, حسين:2017, سؤ سالن جون چونڊ سنڌي ڪهاڻيون (مرتب), انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي, سنڌ يونيورسٽي, ڄامشورو.
3. سميجو اسحاق, (علي بابا جو افسانو):2017, جنم پومي شمشان پومي (تحقيقي ۽ ترتيب), روشني پبليڪيشن, ڪنڊيارو سنڌ.
4. بابا, علي (مان ۽ ڪهاڻي):1994, منهنجون ڪهاڻيون, روشني پبليڪيشن, ڪنڊيارو سنڌ.
5. بابا, علي:1994, منهنجون ڪهاڻيون, روشني پبليڪيشن, ڪنڊيارو, سنڌ, پاڪستان.
6. ساڳيو ص:18.
7. ساڳيو ص: 20.
8. ساڳيو ص:20.
9. ساڳيو ص:16.
10. سميجو اسحاق:2017, جنم پومي شمشان پومي (تحقيق ۽ ترتيب), روشني پبليڪيشن, ڪنڊيارو سنڌ.
11. بابا, علي, رني ڪوٽ جا رکوال (ڪهاڻي), سميجو اسحاق:2017, جنم پومي شمشان پومي (تحقيق ۽ ترتيب), روشني پبليڪيشن, ڪنڊيارو سنڌ.
12. ساڳيو ص:109.
13. سميجو اسحاق:2017, جنم پومي شمشان پومي (تحقيق ۽ ترتيب), روشني پبليڪيشن, ڪنڊيارو سنڌ.
14. بابا, علي, پچان تہ پيچي مَرَ ٿيان (ڪهاڻي), سميجو اسحاق:2017, جنم پومي شمشان پومي (مرتب), روشني پبليڪيشن, ڪنڊيارو سنڌ, پاڪستان.
15. ساڳيو ص:51.
16. ساڳيو ص:52.
17. سميجو اسحاق:2017, جنم پومي شمشان پومي (تحقيق ۽ ترتيب), روشني پبليڪيشن, ڪنڊيارو سنڌ.

18- بابا، علي:1994، منهنجون ڪهاڻيون، روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو سنڌ، پاڪستان. .

19- ميمڻ، عبدالغفور:2017، سنڌي ادب جو فڪري پسمنظر، سنڌي ٻوليءَ جو با اختيار ادارو، حيدرآباد، سنڌ، پاڪستان.

20- بابا، علي:1994، منهنجون ڪهاڻيون، روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو سنڌ، پاڪستان.

21- ميمڻ، عبدالغفور:2017، سنڌي ادب جو فڪري پسمنظر، سنڌي ٻوليءَ جو با اختيار ادارو، حيدرآباد، سنڌ.

22- بابا، علي:1994، منهنجون ڪهاڻيون، روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو سنڌ، پاڪستان.

23- ساڳيو ص:133-132.

24- سميجو اسحاق:2017، جنم ڀومي شمشان ڀومي (تحقيق ۽ ترتيب)، روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو سنڌ.

25- ميمڻ، عبدالغفور:2017، سنڌي ادب جو فڪري پسمنظر، سنڌي ٻوليءَ جو با اختيار ادارو، حيدرآباد، سنڌ.

26- سميجو اسحاق:2017، جنم ڀومي شمشان ڀومي (تحقيق ۽ ترتيب)، روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو سنڌ.

27- تنيو حفيظ:2016، سنڌي شخصيتون (آن لائين).

28- سميجو اسحاق:2017، جنم ڀومي شمشان ڀومي (تحقيق ۽ ترتيب)، روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو سنڌ.

29- بابا، علي:1994، منهنجون ڪهاڻيون، روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو سنڌ، پاڪستان.

30- جوکيو الطاف، سنڌي شخصيتون (آن لائين).

31- بابا، علي، سَتُر جو ڀاڱي (ڪهاڻي)، سميجو اسحاق:2017، جنم ڀومي شمشان ڀومي (تحقيق ۽ ترتيب)، روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو سنڌ.

32- بابا، علي (مان ۽ ڪهاڻي):1994، منهنجون ڪهاڻيون، روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو سنڌ.